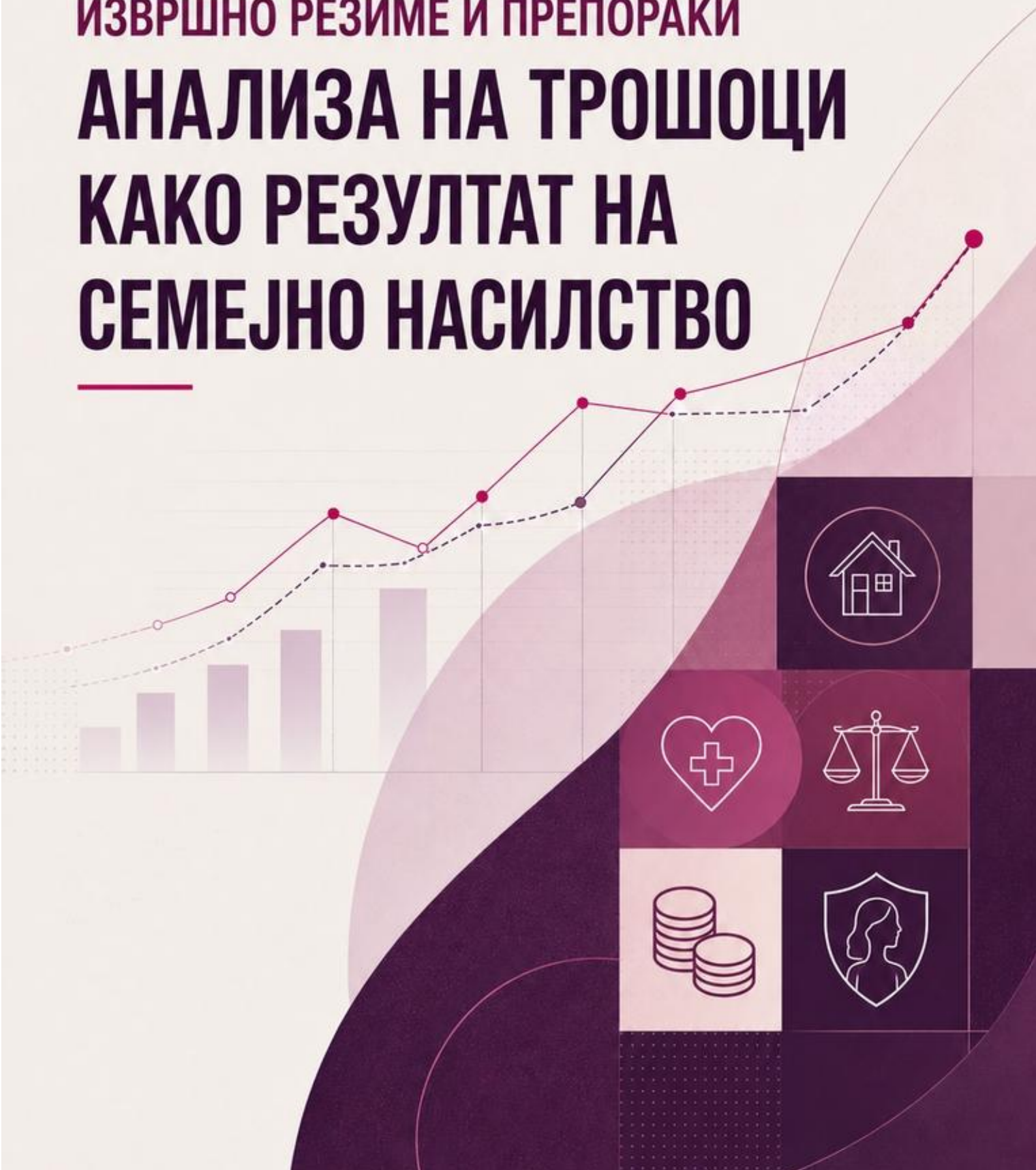

Здружение за еманципација,
солидарност и еднаквост на
жените - ECE

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ И ПРЕПОРАКИ АНАЛИЗА НА ТРОШОЦИ КАКО РЕЗУЛТАТ НА СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО

Автори:

Стојан Мишев
Делфина Тодоровска

Консултант и уредник:

Деби Будлендер

Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените - ECE

2026

Оваа публикација е целосно или делумно финансирана од Шведската агенција за меѓународна развојна соработка (SIDA) и Kvinna till Kvinna. SIDA и Kvinna till Kvinna не мора да се согласуваат со изразените мислења. Авторот е единствено одговорен за содржината.

1. ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Оваа анализа ги разгледува економските последици од семејното насилство врз жените преку изгубените приходи, трошоците поврзани со работата, здравствените трошоци, трошоците за домување, вложувањата и долговите поврзани со заедничкиот живот, како и финансиските капацитети на жените да ги надоместат овие загуби. Анализата се заснова на интервјуа со 49 жени што претрпеле семејно насилство, кориснички на услугите на Здружение ЕСЕ во 2025 година.

Наодите покажуваат дека економските последици од семејното насилство не претставуваат само збир од поединечни трошоци што настануваат по одделни основи. Тие се акумулираат во подолг временски период и истовремено ги погодуваат приходите, работната способност, здравјето, домувањето, имотот и задолженоста на жените. На тој начин, насилството создава поширок процес на економско осиромашување, кој ја ограничува можноста жените да ја напуштат насилната средина, да обезбедат сигурни услови за живот и да постигнат економска независност по разделбата.

Иако најголемиот дел од жените се формално вработени, анализата покажува дека вработеноста сама по себе не обезбедува економска сигурност. Поголемиот дел од жените имаат приходи под просечната плата, значителен дел немаат приходи или заработуваат под минималната плата, а речиси сите имаат ограничен капацитет да ги надоместат трошоците што произлегуваат од насилството.

Најголемиот дел од жените не можат самостојно да ги надоместат овие трошоци. Нивното финансиско преживување зависи од задолжување, користење наследство и поддршка од родители, роднини и пријатели, наместо од системска институционална помош. Оттука, економските последици не треба да се третираат како секундарен резултат од семејното насилство. Тие претставуваат суштински дел од механизмот преку кој се создава и одржува зависноста на жените.

3.1. Економската ранливост ги опфаќа и формално вработените жени

Од вкупно 49 жени, 35, односно 71%, се формално вработени. Сепак, нивната формална вклученост на пазарот на трудот не значи дека располагаат со доволно приходи за самостоен и стабилен живот. Просечниот месечен приход на сите жени изнесува 35.581 денари, а просечниот приход на жените што остваруваат приходи изнесува 39.625 денари, што е под просечната нето-плата во државата.

Вкупно 40 од 49 жени, односно 82%, немаат приходи или остваруваат приходи под просечната плата, додека 26,5% немаат приходи или имаат приходи под минималната плата. Во најнеповолна положба се жените без приходи и жените ангажирани во неформалната економија, но економската ранливост е присутна и кај значителен дел од формално вработените жени.

Овие наоди покажуваат дека работниот статус не е доволен показател за економска сигурност. При оценувањето на потребата од поддршка треба да се земат предвид

реалните расположливи приходи, трошоците за децата, домувањето, долговите и финансиските последици од насилството, а не само формалната вработеност.

3.2. Забраната за работа и губењето на работното место создаваат долгорочна економска зависност

Речиси половина од жените, односно 24 од 49, изјавиле дека насилникот им забранувал да работат. Кај шест жени забраната резултирала со невклучување на пазарот на трудот, додека останатите продолжиле да работат или настојувале да се вработат и покрај притисокот и противењето од сторителот.

Забраната за работа претставува директна форма на економско насилство, бидејќи ја ограничува можноста на жената да остварува сопствени приходи и да обезбеди економска независност. Последиците не се ограничени на периодот во кој жената била спречувана да работи, туку влијаат и врз нејзиното работно искуство, вработливоста, висината на идните приходи и можностите за професионален развој.

Речиси секоја трета жена опфатена со анализата, односно 15 од 49, ја изгубила работата како резултат на семејното насилство. Вкупно проценетите изгубени приходи поради губењето на работата изнесуваат 3.549.644 денари, односно во просек 236.643 денари по засегната жена. Последиците се најтешки за жените со пониско образование, кои по губењето на работата почесто остануваат невработени или преминуваат во неформална, ниско платена и несигурна работа.

3.3. Отсуството од работа создава директни загуби и исцрпување на правата од работен однос

Вкупно 24 жени отсуствувале од работа поради здравствените и психолошките последици од насилството, учеството во постапки, грижата за децата или потребата да ја обезбедат сопствената безбедност. Вкупниот број на денови отсуство изнесува 472, односно во просек 19,7 дена по жена.

Жените користеле боледување, денови од годишен одмор и неплатено отсуство. Вкупната проценета економска вредност на последиците од отсуството од работа изнесува 260.221 денари, односно во просек 10.843 денари по жена што отсуствувала.

Кај боледувањето загубата произлегува од тоа што надоместокот често е понизок од редовната плата. Кај неплатеното отсуство жените целосно го губат приходот за деновите кога не работат, додека користењето на годишниот одмор не ја намалува платата, но го исцрпува правото што инаку би било користено за одмор и закрепнување. Последиците се најтешки за жените во неформалната економија, кај кои отсуството речиси секогаш значи непосредна и целосна загуба на приход.

Фактот што жените биле принудени да користат боледување, годишен одмор или неплатено отсуство покажува дека не постои посебно право на отсуство поврзано со семејното насилство. Отсуството за здравствено и психолошко закрепнување, обезбедување заштита и учество во судски или административни постапки поради тоа се

покрива преку постојните права од работен однос, често со загуба на приход или исцрпување на деновите за одмор. Жените може да имаат и привремена потреба од флексибилно работно време или друга приспособеност на работниот процес, за да можат истовремено да го задржат работното место и да ги надминат последиците од насилството.

3.4. Насилството го ограничува кариерниот развој и создава пошироки загуби што тешко се мерат

Економските последици поврзани со работата не се ограничени само на изгубената работа и отсуствата. Жените пријавиле ненапредување во кариерата, парични казни, намалени приходи, принудно прифаќање помалку платена работа, непродолжување на договори, пропуштени можности за дополнителна заработка и ограничен избор на работни места.

Дваесет жени пријавиле последици за кои било можно да се утврди конкретна парична вредност. Вкупната проценета загуба изнесува 991.500 денари, односно во просек 49.575 денари по жена. Највисоки се загубите поврзани со ненапредувањето во кариерата, кои изнесуваат 692.500 денари.

Дополнително, 39 жени во наративните одговори пријавиле пошироки економски последици што не можат целосно да се изразат во пари. Тие вклучуваат намалени или пропуштени приходи, задолжување и преземање долгови на сопругот, како и долгорочна егзистенцијална несигурност. Овие наоди покажуваат дека семејното насилство го нарушува не само тековниот приход, туку и идниот професионален и економски развој на жените.

И покрај значителниот обем на утврдените загуби, во постојниот систем не постои посебен механизам за надоместување на изгубените приходи или за финансиска поддршка на жените што ја изгубиле работата, биле принудени да отсуствуваат или пропуштите можности за заработка како резултат на насилството.

3.5. Здравствените последици се широко распространети, а дел од трошоците и натаму ги плаќаат самите жени

Речиси сите жени, односно 48 од 49, пријавиле емоционален стрес како резултат на насилството, додека 35 жени претрпеле физичко насилство во последните 12 месеци. Овие 35 жени пријавиле вкупно 86 физички повреди, што укажува на повторена и повеќекратна изложеност на насилство.

Една петтина од жените немале здравствено осигурување. Триесет и една жена користела лекови за санирање на последиците од насилството, а 32 жени користеле здравствени услуги. Најголеми директни трошоци настанале за лекови, приватни здравствени услуги, специјалистички прегледи и психолошка поддршка. Трошоците за лекови не произлегуваат само од нивната континуирана употреба, туку и од ограничениот опфат на позитивната листа и доплатата за одделни лекови, особено за подолготрајно психолошко и психијатриско лекување.

Иако Законот предвидува ослободување на жените што претрпеле семејно насилство од плаќање здравствени услуги поврзани со насилството, ова право не е целосно операционализирано. Не се обезбедени доволно финансиски средства, ниту јасна административна и електронска постапка за ослободување од партиципација, поради што жените во практиката и натаму плаќаат за услуги за кои треба да бидат ослободени.

Повеќе од половина од жените користеле психолошка поддршка, а најголемиот дел од овие услуги биле обезбедени од граѓански организации. Ова покажува дека јавниот здравствен систем сè уште не обезбедува доволно достапна и континуирана психолошка поддршка. Истовремено, само четири од 47 жени што се обратиле во центар за социјална работа користеле еднакратна парична помош, што укажува на ограничена информираност и недоследна примена на ова право.

3.6. Напуштањето на насилната заедница најчесто води кон станбена несигурност, а не кон трајно решение

Две третини од жените, односно 33 од 49, го промениле местото на живеење. Речиси половина од нив се преселиле кај своите родители, седум изнајмиле куќа или стан, само две се преселиле во дом во лична сопственост, а седум користеле повеќе последователни и привремени решенија.

Наодите покажуваат дека напуштањето на насилната средина не значи автоматски обезбедување стабилен дом. Жените најчесто се потпираат на родители, деца и други роднини, привремено живеат под кирија или менуваат повеќе места на живеење. Дел од жените повремено се враќале и во заедничкиот дом.

Дури и останувањето во истиот дом не секогаш значи безбедност. Дел од жените останале затоа што имотот бил нивна или родителска сопственост, но други продолжиле да живеат во физички поделен дом со сторителот или биле принудени да останат затоа што немале друга можност.

Директни трошоци за домување пријавиле 12 жени. Еднакратните трошоци за преселување, мебел, опремување и административни обврски изнесуваат 915.000 денари, додека повеќекратните трошоци за кирија и транспорт изнесуваат 467.500 денари. Вкупно, пријавените трошоци за домување изнесуваат 1.382.500 денари. Покрај киријата, обезбедувањето ново живеалиште може да подразбира и депозит, режиски трошоци, основно опремување и други почетни издатоци што дополнително го отежнуваат самостојното домување.

Отсуството на директен трошок кај останатите жени не значи дека тие располагаат со одржливо решение. Напротив, значителен дел од финансискиот и станбениот товар го преземаат нивните семејства. Без оваа поддршка, дел од жените би останале без безбедно место за живеење или би биле изложени на уште поголем финансиски товар.

Покрај киријата, обезбедувањето ново живеалиште може да подразбира и депозит, режиски трошоци, основно опремување и други почетни издатоци што дополнително го отежнуваат самостојното домување.

3.7. Жените вложуваат во имот и семејни обврски, но вложувањата не им обезбедуваат сопственост и сигурност

Вкупно 46 од 49 жени пријавиле дополнителни трошоци и финансиски загуби што не се опфатени со трошоците за работа, здравје и домување. Најчести се редовните животни трошоци за време на заедничкиот живот, вложувањата во семејна кука или стан во сопственост на сопругот, отплатата на негови долгови, вложувањата во семеен бизнис, обновувањето уништена покуќнина и трошоците по разделбата.

Покрај директните парични вложувања, жените придонесувале и преку неплатена работа во домаќинството, грижа за децата и поддршка на семејниот бизнис. Иако овој придонес не е монетарно проценет во анализата, тој претставува важен дел од создавањето и одржувањето на семејниот имот и економската стабилност за време на заедничкиот живот.

Највисокиот вкупен износ се однесува на вложувањата во кука или стан во сопственост на сопругот. Дваесет и девет жени пријавиле вакви вложувања во вкупен износ од 31.879.500 денари. Дополнително, осум жени вложиле 6.999.750 денари во семеен бизнис, а 15 жени платиле 2.793.500 денари за долгови на поранешен сопруг или партнер. Овие средства во голем дел биле вложени во одржување на заедничкиот живот и создавање семеен имот, но по разделбата не им обезбедиле сопственост, станбена сигурност или економска заштита.

Истовремено, финансиските последици продолжуваат и по разделбата. Во последните 12 месеци жените пријавиле 2.937.000 денари за редовни животни трошоци по разделбата, 2.575.500 денари за животни трошоци за време на заедничкиот живот, 2.012.000 денари за отплата на долгови на партнерот и 2.379.600 денари други трошоци.

Ова покажува дека економските последици имаат двојна природа: жените носат долгорочни загуби од претходно вложените средства, а истовремено продолжуваат да се соочуваат со тековни трошоци и долгови и по престанокот на заедницата.

3.8. Речиси ниту една жена нема капацитет целосно да ги надомести трошоците од насилството

Само една од 49 жени изјавила дека може целосно да ги покрие трошоците што произлегуваат од насилството. Повеќе од половина, односно 28 жени, можат да покријат само дел од трошоците, главно храна и основни потреби за себе и децата, додека 19 жени воопшто не можат да ги надоместат.

Особено значајно е што најголемиот дел од жените што можат само делумно да ги покријат трошоците се вработени, како и повеќе од половина од жените што не можат да ги покријат. Ова уште еднаш потврдува дека вработеноста не е гаранција за финансиски капацитет, особено кога приходот е оптоварен со трошоци за домување, здравје, деца, судски постапки и долгови.

3.9. Финансиското преживување зависи од кредити, наследство и поддршка од семејството

Жените најчесто не успеваат да ги покријат трошоците со личните приходи. Најчесто користен извор се кредитите, кои ги користеле 29 жени, по што следуваат помошта од родители кај 20 жени, наследството кај 18, позајмиците од роднини кај 12 и позајмиците од пријатели кај осум жени.

Просечно, жените користеле 1,9 различни извори на средства, а 64% користеле два или повеќе извори. Ова покажува дека ниту еден извор сам по себе не бил доволен и дека жените биле принудени да комбинираат кредити, семејна помош, позајмици и наследство.

Наследството го користеле 18 жени во вкупен износ од 19.904.000 денари, главно за домување, имот и покривање долгови. Наместо да претставува дополнителна сигурност, наследството било потрошено за справување со последиците од насилството.

Помошта од родителите изнесува 8.135.000 денари. Ова покажува дека родителското семејство во практика презема значителен дел од товарот што не е покриен преку институционални механизми за поддршка.

3.10. Задолжувањето ги продолжува економските последици со години по престанокот на насилството

Кредит користеле 29 жени, во вкупен износ од 15.225.500 денари. Кредитите биле земани за кирија, преселување, опремување на домот, судски и адвокатски трошоци, сметки, храна, долгови на сопругот, купување или доплата за стан и други основни и долгорочни потреби.

Од жените што користеле кредити, 24 и натаму ги отплаќаат. Месечните рати најчесто се движат од 3.000 до 10.000 денари, но кај дел од жените достигнуваат 20.000 или 25.000 денари. Кај одделни случаи отплатата трае 10, 16 или 20 години.

Ова покажува дека задолжувањето не претставува привремено решение. Кредитите земени за надминување на непосредните последици од насилството се претвораат во долгорочни финансиски обврски, кои со години ја намалуваат можноста на жените да обезбедат стабилност, домување, заштеди и економска независност.

И покрај долготрајноста и висината на обврските, жените немаат на располагање посебен механизам за финансиско советување, проценка на одржливоста на долгот или посредување за негово репрограмирање и олеснување.

3.11. Постојните системски мерки се фрагментирани и не го покриваат целокупниот економски товар

Иако постојат одделни права и мерки во системите за здравство, социјална заштита и вработување, анализата покажува дека тие не функционираат како поврзан механизам за економско закрепнување.

Постојниот систем не обезбедува сеопфатна индивидуална проценка на економската состојба на жената, која истовремено би ги опфатила нејзините приходи, изгубените приходи, долговите, станбените и здравствените потреби, трошоците за децата и можностите за вработување. Поради тоа, поддршката најчесто се обезбедува фрагментарно, без индивидуален план за економска стабилизација и долгорочно закрепнување.

Жените формално се препознаени како приоритетна категорија во програмите за вработување, но мерките не се доволно приспособени на нивните специфични потреби, како што се траумата, долгорочната невработеност, ниското образование, прекинатиот работен континуитет и потребата од флексибилност. Не постои воспоставена континуирана координација меѓу центрите за социјална работа и центрите за вработување, ниту систем за следење дали жените се вклучиле во мерките, се вработиле, го задржале работното место и постигнале економска независност.

Постојните мерки не обезбедуваат ниту посебна поддршка за работодавачите при вработување и задржување на жените што претрпеле семејно насилство. Последиците од насилството, како што се потребата од отсуство, нарушеното здравје, психолошката траума и потребата од флексибилност, може да ја отежнат нивната положба на работното место доколку работодавачите не добијат соодветни насоки, стручна поддршка и стимулации.

Дополнителна пречка претставува тоа што пристапот до дел од активните мерки е условен со формално евидентирање како невработено лице, поради што жените што не се евидентирани или се ангажирани во неформалната економија можат да останат надвор од системот на поддршка.

Во здравството, законското право на бесплатни услуги не е целосно операционализирано. Во социјалната заштита, еднократната парична помош ретко се нуди и користи. Во областа на домувањето не постојат доволно достапни долгорочни решенија, поради што најголемиот дел од товарот го преземаат жените и нивните семејства.

Дополнително, не постои посебна и доволно финансирана буџетска рамка што ќе обезбеди континуирана финансиска, станбена и економска поддршка во периодот на закрепнување.

Институциите не прибираат и не поврзуваат систематски податоци за економското насилство, изгубените приходи, трошоците, задолжувањето, станбената состојба и долгорочните исходи од обезбедената поддршка. Поради тоа, не може целосно да се процени дали постојните мерки придонесуваат за реална економска стабилизација и независност на жените.

Оттука, проблемот не е само во недостигот на поединечни мерки, туку и во отсуството на интегриран систем што истовремено ќе ги поврзе безбедноста, закрепнувањето, домувањето, приходите, вработувањето и финансиската стабилизација.

2. ПРЕПОРАКИ

4.1. Воспоставување интегриран систем за економско закрепнување

- Да се препознае економското насилство како суштинска димензија на семејното насилство и системски да се вклучи во проценката на ризикот, индивидуалните планови за заштита и мерките за поддршка.
- Да се воспостави интегриран модел на економско закрепнување што ќе ги поврзе социјалната заштита, вработувањето, здравството, домувањето и пристапот до правда.
- За секоја жена да се подготвува индивидуален план за економска стабилизација, врз основа на нејзините приходи, долгови, станбена состојба, работен статус, здравствени потреби и обврски кон децата.

4.2. Обезбедување директна финансиска поддршка

- Да се воспостави посебна повеќемесечна преодна финансиска помош за жените што ја напуштаат насилната средина, чија висина и времетраење ќе се утврдуваат според реалните трошоци и потреби за домување, храна, здравствена заштита, правна помош и грижа за децата.
- Да се унапреди пристапот до еднократната парична помош преку задолжително информирање, поедноставена постапка и доследна примена од страна на центрите за социјална работа.
- Да се воспостават механизми за надоместување на изгубените приходи и финансиска поддршка за жените што ја изгубиле работата, биле принудени да отсутствуваат или пропуштиле можности за заработка како резултат на семејното насилство.
- Да се воспостави посебна буџетска програма или фонд за финансирање на мерките за економско закрепнување, домување и финансиска стабилизација на жените што претрпеле семејно насилство.

4.3. Приспособување на мерките за вработување

- Да се развијат таргетирани мерки за вработување за жените што претрпеле семејно насилство, особено за жените со ниско образование, долг период на невработеност и прекинат работен континуитет.
- Постојните програми за самовработување и субвенционирано вработување да се приспособат преку флексибилни критериуми, менторство, обука, психолошка поддршка и постепено вклучување на пазарот на трудот.
- Да се воспостави законска обврска за координација и размена на информации меѓу Центрите за социјална работа и центрите за вработување, како и систем за следење на вклучувањето во мерките, вработувањето, задржувањето на работното место и приходите на жените.
- Да се обезбедат дополнителни финансиски стимулации и стручна поддршка за работодавачите што ќе вработат и ќе го задржат работното место на жена што претрпела семејно насилство.

- Да се воведи посебно платено отсуство од работа и можност за флексибилни работни услови за жените што претрпеле семејно насилство, заради здравствено и психолошко закрепнување, обезбедување заштита и учество во судски и административни постапки, без ризик од губење на работното место.
- Пристапот до активните мерки за вработување да не зависи исклучиво од формалното евидентирање како невработено лице, а програмите да обезбедуваат обука, менторство, кариерно советување и долгорочна поддршка за задржување на работното место.

4.4. Обезбедување безбедно и одржливо домување

- Да се воспостават достапни станбени решенија, вклучително итно и преодно сместување, субвенционирана кирија, социјално домување и долгорочна поддршка за обезбедување самостоен дом.
- Да се обезбеди финансиска помош за преселување, депозит, кирија и режиски трошоци, мебел и основно опремување, административни трошоци и транспорт.
- При планирањето на станбената поддршка да се земе предвид дека останувањето во истиот дом не секогаш значи безбедност, туку може да претставува принуден избор поради немање алтернатива.

4.5. Целосно остварување на здравствените права

- Да се операционализира законското право на бесплатни здравствени услуги преку обезбедување финансиски средства, јасна постапка, соодветни обрасци и интегрирање во електронскиот здравствен систем, без административни услови што неоправдано го ограничуваат пристапот, вклучително задолжително претходно пријавување на насилството во полиција.
- Да се обезбеди пристап до задолжително здравствено осигурување за жените без приходи или формален основ на осигурување.
- Да се прошират покриените услуги и трошоци, особено за лекови, специјалистички прегледи, дијагностика, психолошка поддршка и болничко лекување.
- Психолошката поддршка да се интегрира во мрежата на јавно финансирани здравствени услуги и да биде редовно достапна и бесплатна за жените што претрпеле семејно насилство.
- Да се прошири позитивната листа на лекови и да се ревидира методологијата за утврдување на доплатата, особено за лековите потребни за долготрајно психолошко и психијатриско лекување.

4.6. Заштита од долгови и долгорочно задолжување

- Да се развијат механизми за финансиско советување и поддршка за жените што отплаќаат кредити и долгови поврзани со последиците од насилството.
- Да се разгледаат можности за субвенционирање, репрограмирање или друг вид олеснување на кредитните обврски кога тие се поврзани со домување, основни животни потреби, правни постапки или долгови преземени од сторителот.

- Да се обезбедат навремена директна финансиска помош и достапни механизми за финансиско советување, со цел жените да не бидат принудени да користат нови или неповолни кредитни производи за покривање на основните потреби.

4.7. Заштита на имотните и финансиските права

- Да се обезбеди бесплатна правна помош за утврдување и заштита на вложувањата на жените во заеднички имот, имот во сопственост на сторителот и семејни бизниси.
- Да се обезбедат достапни и ефикасни судски механизми за докажување и остварување на побарувањата на жените за вложувања во имот, отплатени долгови, вложувања во семеен бизнис и уништена покуќнина или лични предмети.
- При решавањето на имотните прашања да се земе предвид економскиот придонес на жените во одржувањето на домаќинството, грижата за децата и поддршката на семејниот бизнис.

4.8. Подобрување на податоците и институционалната одговорност

- Институциите да прибираат и објавуваат родово разделени податоци за економското насилство, изгубените приходи, трошоците, задолжувањето, станбената состојба и користењето на мерките за поддршка.
- Да се следат долгорочните исходи од институционалната поддршка, вклучително вработувањето, приходите, домувањето, задолженоста и економската независност на жените.
- Буџетското планирање во областите на социјална заштита, здравство, вработување и домување да се заснова на реалните економски последици од семејното насилство утврдени преку вакви анализи.

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ И ПРЕПОРАКИ

АНАЛИЗА НА ТРОШОЦИ КАКО РЕЗУЛТАТ НА СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО

